

TERMÉSZETES RÉGIÓ, HÁLÓZAT ÉS VERSENYKÉPESSÉG¹

NATURAL REGION, NETWORK AND COMPETITIVENESS

DR. GÁSPÁR TAMÁS tudományos főmunkatárs

Budapesti Gazdasági Főiskola, Kutatóközpont

Külkereskedelmi kar, Világgazdaság és Nemzetközi Kereskedelem Tanszék

Abstract

Parallel to the extension of globalisation the past two decades experience three research directions at the same time: regional studies and the importance of spatial relations, competitiveness research and network theory. By now these topics all enjoy wide literature, while they overlap at many fields. The paper is a report on a work-in-progress research on defining and measuring competitiveness of regional networks. The basis of the concept is the links among regionalism, competitiveness and the new results of social network theory, by which we define region as the system and condensed space of different social networks. The aim of the research is to discuss and compare the ecological, state administration, technological-infrastructure, economic-monetary and cultural-ethnographical social networks of an area. As a hypothesis by natural region we define those areas where the different social networks overlap the most as well as they operate in harmony. The second hypothesis of the research is that these natural (organic) networks offer a more effective base for strategic development and improving competitiveness.

1. Regionalizmus, versenyképesség, hálózatelmélet

Az elmúlt két évtizedben a globalizáció kiterjedésével és felgyorsulásával *egyidejűleg került a kutatások előterébe a regionalizmus*, illetve a kapcsolatok térbeliségének jelentősége, a *versenyképesség és a hálózatelmélet*. Mára a témák önállóan is hatalmas irodalmat tudhatnak maguk mögött, és számos ponton át is fedik egymást.

A regionális tudomány létjogosultsága és jelentőségének megnövekedése abból a jelenségből táplálkozik, hogy a globális világban a nemzetgazdasági szerveződési keretek szerepe relatíve csökken, és a társadalmak működése egyidejűleg meghatározott a szupranacionális (nemzetközi integrációk, határon átnyúló együttműködések) és szubnacionális (regionális/lokális) társadalmi szintek által (Lengyel–Rechnitzer, 2004).

A közgazdasági gondolkodás a makro- és a mikroszféra felől egyidejűleg, „alagútfúrás” szerűen jutott el a regionális szerveződésnek a versenyképességben betöltött jelentőségéhez a kilencvenes években. Az egyik markáns irány a nemzetközi gazdaságtan, ahol főként Krugman munkássága, az új gazdaságföldrajz által terjedt el a térbeliség (Krugman, 1995). Porter pedig a vállalat-gazdaságtan felől jutott el a kompetitív előnyök térbeli meghatározottságához (Porter, 1990; 2002).

Maga a versenyképesség az utóbbi évtized egyik közgazdasági kulcsterülete, néha inkább divatja, amelyet a globálisan szervezett gazdaság hozott létre. A szakirodalom véle-

¹ A tanulmány az EMMI 26130-2/2013/TUDPOL program Hálózatkutatás projektje keretében készült.

kedése szerint fogalma nehezen meghatározható, még regionálisan is számos definíciója használatos (egy áttekintést ad Budd-Hirmis, 2004). A regionális versenyképesség méréséhez a makrogazdaságok nemzetközi versenyképességi összehasonlításai, rangsorai adják az egyik alapot, de jelen vannak a mikroökonómiai megalapozottságú értelmezések is a humán, fizikai és természeti tőke hatékonyságaként. Ezzel együtt mára elfogadott és elterjedt a *területi verseny* fogalma is: „egy olyan folyamat, amely a területi egységek között zajlik, és célja a régióban, városban élők jólétének növelése a regionális, helyi gazdaság fejlődésének elősegítésével, amely fejlődést bizonyos csoportok a helyi politikákon keresztül más térségekkel versengve, rivalizálva próbálnak befolyásolni explicit vagy gyakran implicit módon.” (Lengyel, 2003: 426.).

Az Európai Unióban a versenyképesség értelmezése háromféle módon is megjelenik: egyrészt mint általában vett vállalati, regionális vagy országos helytállási képesség a piaci versenyben; másrészt mint ipari-ágazati versenyképesség. Megjelenik ugyanakkor abban az értelemben is, mint a globális környezetben fenntartható endogén gazdasági növekedési képesség. Ez utóbbi a legerjedtebb a regionális politikában, és ez alapján határozták meg az úgynevezett *egységes versenyképesség* fogalmát: „a vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartóslétrehozására, miközben a külgazdasági (globális) versenynek ki vannak téve.” (Lengyel, i. m.: 427.). A regionális versenyképesség mérésének több összetevője van, de egyértelműen közgazdasági kategóriákra épül: a bruttó hozzáadott érték egy lakosra jutó értéke és növekedési üteme, a regionális termelékenység és ennek növekedése, a régió foglalkoztatottsági viszonyai és a régió gazdasági nyitottsága (Horváth, 2006). A kutatások szerint a területi versenyben az együttműködést, a rugalmas alkalmazkodást és a koordinációt leginkább a *regionális hálózatok* tudják megvalósítani (Letenyey, 2000).

A hálózatok kutatása, társadalmi hálók meghatározása is régmúltra tekint vissza. Modern kori első megfogalmazásait Tönnies (2004/1887) és Durkheim (2001/1893) munkásságához kötik, igazi elterjedése és megújulása azonban az informatikai forradalommal és annak eszköztárával következett be (Wasserman–Faust, 1994; Watts–Strogatz, 1998; Angelusz-Tardos, 1991). Ma nemcsak a szociológia, hanem az antropológia, a szociolingvisztika, a földrajz, a szociálpszichológia, a kommunikációtudomány, az informatika, a szervezettudomány, a közgazdaságtudomány vagy a biológia is egyre elterjedtebb szemléletként és módszerként használja a hálózatelemzést.

A hálószerűség nem önmagában az összekapcsoltságot, hanem ennek a kapcsolatrendszernek a *komplex struktúráját és működésének, változásának mechanizmusát* jelenti. Elsősorban az önszerveződő hálók állnak a kutatások középpontjában, amelyek a káoszelmélethez hasonlóan önhasonló mintázatokat hoznak létre, mégpedig valamilyen egyszerű, de szigorú szabály szerint.

A hálózatkutatásnak a kilencvenes évektől három, egymással erősen átfedő vizsgálati területe terjedt el: a gyenge kapcsolatok elemzése, amely a hálózatokat összetartó, egyben azoknak rugalmasságot biztosító kohéziós erőkkkel foglalkozik; a skálafüggetlen hálózat-kutatás, amely a hálózati rendszerek topológiáját vizsgálja; és a centrális erőket, központi aktorokat meghatározni kívánó kutatási irány (Tóth, 2009).

A hálózatelmélet új alapokra helyezése és uralkodóvá válása Barabási László Linked című könyvével vált általánosan ismertté (Barabási, 2003). Az empirikus vizsgálatok azt mutatták ki, hogy a korábbi elméletekkel ellentétben ezeknek a hálózatoknak a szerveződése nem a véletlenszerű kapcsolatokra épül. A hálózatba újonnan belépők a már több kapcsolattal rendelkező, meglévő pontokhoz kapcsolódnak: vagyis *középpontokat* hoznak létre, amelyek hierarchikusan épülnek fel. A rendszerben tehát érvényesül a „tömegvonzás”, mégpedig egyre gyors

szülő mértékben. A megnövekedett tömegközéppontok nagyobb eséllyel vonzzák magukhoz az újonnan belépőket, hiszen ezek egyrészt nagyobb ismeretségre tesznek szert, másrészt már „kipróbált” kapcsolatok. A középpontok hierarchiájára épülő rendszerek jelentőségéről Barabási így írt: „Amikor 1999-ben felfedeztük a mindenütt megtalálható középpontok hierarchiáját és az azokat kísérő hatványfüggvényeket, még egyik hálózatelmélet sem adott ezekre magyarázatot. ... Mindkét elmélet² szigorú matematikai nyelven azt fogalmazta meg, hogy középpontok nem léteznek. ... Miután bebizonyosodott, hogy az egyes területek jelentős hálózatainak nagy része – a világhálótól a sejten belüli hálózatig – skálafüggetlen, elfogadottá vált a középpontok létezése. Felismertük, hogy ezek a pontok befolyásolják a szerkezeti stabilitást, a dinamikus viselkedést, a változatlan tulajdonságokat és a valódi hálózatok hibákkal és támadásokkal szembeni tűrőképességét. Ezek a pontok a bizonyítékai a hálózatok fejlődését irányító alapvető szervezőelveknek.” (Barabási, 2003: 100–101.).

A valóságban nagyon sok területén igazolt skálafüggetlen hálózatok tehát a *koncentráció elve* alapján működnek, amely a globalizáció korában új dinamikát ad egyfelől a tökekoncentrációnak, ugyanakkor a *tér és idő* koncentrációját is jelenti: a közelség miatt a tovaryűrűző hatások felértékelődését, az időbeli dinamika miatt pedig az események megnövekedett „tehetetlenségi” mozgási energiáját. Vagyis a válságok sokkal erőteljesebben időben koncentráltabban, „cunami”-szerűen söpörnek végig, a technológiai újítások pedig gyorsított ütemű alkalmazkodást követelnek meg. Ami még fontosabb: a középpontok hierarchiája miatt az újdonságok elterjedése vagy a változások *nem a kritikus tömeg elve* szerint zajlanak le, hanem a középpontokon és ezek kapcsolatán dőlnek el.

A nem egyenletes, hanem koncentrált növekedéssel ugyanakkor „*kis világok*” jönnek létre a sűrűsödési pontok közelében. A kis világok az egyre növekvő hálózati rendszerekben is lehetővé teszik, hogy a terjeszkedő méretek ellenére ne válják átláthatatlanná a fejlesztők számára a rendszer, az ne feltétlenül az elidegenedést erősítse, és lehetővé tegye a kis közösségek lakói számára a közvetlenebb részvételt, hiszen közvetlen kapcsolatrendszerük elsősorban az általuk is átlátható közösségi térre terjed ki.

Mindez a versenyképességet alapvetően új megvilágításba helyezi: egyfelől felértékelődik a *stratégiai látásmód* szerepe, vagyis a versenyt hosszú távon szemlélő, a versenytársak válaszreakcióinak előre kalkulálásával, forgatókönyvekben gondolkodó szemlélet. Másfelől a stratégiai fejlesztés és verseny valóban *participatív* válik: az érintettek megkérdezése helyett azok valódi, érdemi részvételével. Végül is a versenyképesség a *hálózatok erőpotenciáljaként*, stratégiai mozgástér intenzitásaként jelenik meg, amely alatt az egységnyi jövőformáló erőhatástól remélhető tendenciaváltás hatást értünk (Gáspár, 2012). Ennek van egy mennyiségi és egy minőségi összetevője. Mennyiségileg a versenyben kifejtett erő az határozza meg, hogy hányan vesznek részt benne (a háló mekkora elemszámmal működik), az egyének mekkora a háló hierarchiája szerint súlyozott erőhatást fejtenek ki és milyen gyakorisággal. Minőségileg attól függ a versenyképesség, hogy a hálózat résztvevőinek erő kifejtései mennyire egy irányba húznak, mekkora az önszervező ereje a fejlesztésnek (avagy a hatalom kényszeríti ki), mekkora a stratégiai erő kifejtés „közegellenállása” (környezeti, más közösségek ellenérdekei) és ez milyen válaszreakciót vált ki a hálózatból: kovászként erősíti vagy inkább gyengíti az együttműködést. – Jól érzékelhető mindebből, hogy a versenyképesség a hálózati szemléletben alapvetően összefügg az *együttműködési képességgel*, ezért a kompetitív előnyök mellett egyre nagyobb figyelmet kellene, hogy kapjon az „*együttműködési előnyök elve*” (Gáspár, i. m.).

² Ti. az Erdős–Rényi-féle véletlen hálózat-elmélet, illetve ennek Watts és Strogatz által kidolgozott, csoportképződést elősegítő kiterjesztése.

2. A kutatás hipotézisei, céljai, felépítése

Jelen kutatásban *a régiót mint hálózatot fogjuk fel, pontosabban mint különböző hálózatok rendszerét és sűrűsödési helyét.* A társadalmi hálózatok kutatása sem előzmény nélküli. Csak néhány példa: Buchanan (2003) például a kis világok szerveződését elemzi, Csermely (2005) a hálózatok erőpotenciálját vizsgálja. Módszertanilag Letenyei (2000) a kapcsolatháló elemzések alkalmazási lehetőségeit kutatja a regionális fejlesztésben, Freeman (2006) a társadalmi hálózatok elemzésének fejlődéséről ír, Kürtösi (2002) a társadalmi hálózatok elemzésének módszertani alapjait foglalja össze.

Megközelítésünkben a régió a társadalmi-gazdasági tér egy szerveződési szintje, amelynek határait és térszerűségét az érintkezésbe bevontak köre, az érintkezések intenzitása, továbbá az határozza meg, hogy mindez milyen kiterjedt hatótérben befolyásoljalakítja a környezetét, azaz milyen versenyképességi potenciállal bír. *Hipotézisünk szerint a régió mint mezoszint relatíve hatékonyabb sűrűsödési helye a társadalmi hálózatoknak, mint a mikro vagy a makro szint, és ezek versenyképességét a hálózatelméleti megközelítés az eddigieknél jobban ragadja meg, ezáltal a stratégiai fejlesztés alapjául hatékonyabban szolgál.*

A régió – *hálózatok rendszere.* Egyfelől a társadalmi térnek van egy természet által adott természetes tagoltsága, amelyeket önálló elnevezéssel ismerünk (Belső-Somogy, Aggteleki-karszt, Tisza-zug stb.). A közösségek együttélésének kulturális-néprajzi sajátosságai szintén regionális elhatároltságokat alakítottak ki (Jászság, Hajdúság, Ormánság, Rába-mente stb.). Továbbá a társadalmi újratermelés számos mesterséges hálózatot alakított ki: államigazgatási egységeket, infrastrukturális hálózatokat (utak, oktatási-egészségügyi, műszaki-telekommunikációs-digitális hálózatok), munkamegosztási és pénzügyi rendszereket.

A kutatás fő célja egyrészt az, hogy a régiót mint fejlesztési egységet *interdiszciplináris módon* határozza meg ennek

- környezeti (ökoszisztéma),
 - közgazdasági (pénzügyi-munkamegosztási),
 - műszaki (infrastrukturális, technikai, digitális hálózatok),
 - közigazgatási (intézmények, államigazgatási szervezet) és
 - kulturális (néprajzi tájegységek)
- definiálásával, és ezek egymásra vetítésével.

A fenti célból számos kutatási kérdés fogalmazódik meg:

1. A fenti szempontok közül mely hálózatokkal írható le egy régió, és hogyan mérhető?
2. Az egyes interdiszciplináris szempontok mennyire fedik le és mennyire erősítik vagy gyengítik egymást? Van-e outlier, a többitől nagyon eltérő hálózati rendszer?
3. Van-e a régiót meghatározó szempontok között domináns, a régió kohézióját meghatározó módon befolyásoló szempont?
4. A természeti hálózatot (ökoszisztéma) mennyire követik vagy módosítják a regionális közösség épített hálózatait?
5. A fenti hálózati rendszerek mennyire esnek egybe a mai számbavételi rendszert meghatározó statisztikai régiókkal?

Munkahipotézisünk szerint *természetes (organikus) régió*nak definiáljuk azt a társadalmi térszerveződést, ahol a *hálózati kohéziós erők a legerősebbek*, ezáltal a versenyképesség és a stratégiai fejlesztés lehetőségei a leghatékonyabbak.

6. Kérdés viszont, hogy mi alapján tudjuk meghatározni a természetes régiót: a természeti-ökológiai szempont markáns jelenlététől; vagy az a tér, ahol az egyes hálózati rendszerek leginkább lefedik egymást; vagy nem a lefedettség, hanem a különböző hálózatok (főként a természeti és a mesterséges) harmóniája adja a természetes régió alapján; esetleg ezek valamilyen súlyozott kombinációja?
Kiemelt cél a fejlesztési stratégia nevelésméleti alapokra helyezésének és módszertanának regionális alkalmazása. Itt az alábbi kérdések merülnek fel:
7. Miként módosul illetve hogyan alkalmazható a belgazdaság-külgazdaság és ezek fejlesztési-stratégiai vonatkozásai a lokalizáció előretörésével?
8. Miként haladhat meg a regionális fejlesztést is domináló vállalati stratégiai felfogás és módszertan?
Harmadrészt célunk a természetes régió koncepciójának és stratégiai fejlesztési módszertanának empirikus összevetése, tesztelése tapasztalatainkkal a Zselicségben. További kérdések:
9. Hogyan adaptálhatók az új elméleti-módszertani eredmények egy adminisztratív értelemben széttagolt és országosan is elmaradott térségben, a Zselicségben?
10. Miként lehet egy regionális-kistérségi fejlődés belső energiáit növelni és mozgósítani?
11. Hogyan lehet értékelni és továbbfejleszteni a meglévő stratégiai programokat a régió újradefiniálásával?

A kutatás három évre kapott zöld utat. Első időszakában alapvetően irodalomfeldolgozást végzünk. A komparatív tartomelemzés célja, hogy lássuk, milyen hazai és külföldi előzményei vannak a témának, és az esettanulmányok milyen módszertani tapasztalatokkal zárultak. Ennek a szakasznak a végeredménye a kutatáshoz használni kívánt természetes régió fogalom definiálása, a különböző módon értelmezett hálózat mérésének konkrét módszertana, mérőszámai, valamint a kutatási hipotézisek és kérdések pontosítása.

A második szakaszban a kialakított fogalmi keretek és módszerek segítségével helyi te-repmunkában teszteljük hipotéziseinket és válaszokat keresünk kérdéseinkre a Zselic régió példáján. Megpróbáljuk meghatározni a Zselic természetes régiót valamint fejlettségét-versenyképességét a hálózati és nevelésméleti megközelítés alapján.

A kutatás harmadik szakasza azt célozza, hogy milyen fejlesztési lehetőségek építhetők az új megközelítésre, és ezeket összehasonlítjuk jellege, iránya, hatékonysága, költségei alapján a stratégiai fejlesztés eddigi tapasztalataival.

3. Kutatási előzmények, szereplők

A vizsgálat inter- és multidiszciplináris kutatócsapatra épül. A szakemberek tapasztalt, elismert kutatói-oktatói az egyes tudományterületeknek, és számos korábbi projektben, publikációban foglalmazták meg eredményeiket, amelyekre a jelen kutatás épül.

Tarjánné Tarnafői Anna, erdőmérnök, környezetvédelmi szakmérnök a Zselic ökoszisztémáját, flórájának és faunájának sajátosságait és természeti értékeit foglalta össze szakkönyvében (Tarjánné, 2002).

Majoros Pál, közgazdász, főiskolai tanár a világgazdaság regionális szerveződésének sajátosságait, gazdasági-kulturális mintázatait, a kül- és belgazdaság összefüggéseit szervezte egysége az általa szerkesztett könyvben (Majoros, 2011a), továbbá a kutatómódszertan alapjait írta meg (Majoros, 2011b).

Antalóczy Katalin, közgazdász, főiskolai tanár a pénzügyi és munkamegosztási hálózatok kutatója, többek között a tőkeáramlás és a regionális fejlődés összefüggéseiről publikált (Antalóczy, 2011; Antalóczy-Sass, 2005). Imre Gabriella, közgazdász, regionális kutató elsősorban a nemzethatáron átnyúló régiók és ezek tőkebefektetési-fejlesztési lehetőségei területén végzett kutatást (Imre, 2012). Szintén pénzügyi téren szerzett széleskörű vállalati tapasztalatot Molnár Péter, közgazdász, aki a pénzügyi-informatikai rendszerek szervezésének szakembere.

A természetes és mesterséges hálók határterületének szakembere Szilvácsku Zsolt, jogász, tájépitész, aki többek között tájökológiával, táji lehatárolással és fenntarthatósági hatásvizsgálatokkal foglalkozik (Szilvácsku, 2003, 2012). A közigazgatási-infrastrukturális hálózatok kutatásához kapcsolódik Gulyásné Csekő Katalin, jogász, közgazdász, főiskolai docens. Ő a pénzügyi folyamatok jogi háttéréről írta doktori disszertációját a regionális tudományok területén, illetve versenyjoggal foglalkozik (Gulyásné Csekő, 2009, 2010).

A stratégiai fejlesztés elméleti és módszertani megújításáról írt összefoglaló könyvet Gáspár Tamás, közgazdász, tudományos főmunkatárs. Kutatásiban foglalkozott a társadalmi térszervezés szintjeivel és ezek sajátosságaival, jövőformáló erejével, valamint a világgazdaság regionalitásának sajátosságaival, jelen kutatás vezetője (Gáspár, 2012, 2011). Juha Kaskinen, szociológus, a Turku-i Egyetem Finland Futures Research Centre igazgatója régóta publikál a regionális fejlesztés innovációs kérdéseiről és foresight módszereiről (Kaskinen, 2006).

Kulturális-néprajzi szempontból Eperjessy Ernő, nyugalmazott főtanácsos és Knézy Judit, néprajzkutatók foglalkoztak részletesen a Zseliccséggel, számos publikációban dolgozták fel a tájegység sajátosságait (Eperjessy, 2006; Knézy, 2001, 2009). A Zselic mai stratégiai fejlesztési eredményeinek egyik főszereplője és koordinátora pedig Nagyné Czanka Valéria, közgazdász, szervezési szakember, aki a Zseliccség felzárkózását előmozdító számtalan program és helyi intézményi fejlesztés kezdeményezője (Czanka-Mihály, 2000; Nagyné Czanka, 2010).

4. A kutatás várható eredményei, jelentősége

A kutatás várhatóan számos elméleti-módszertani és gyakorlati eredményt hoz. A munka során összefoglalást adunk a régiókat meghatározó egyes tudományterületek hálózatelméleti és versenyképességi kutatásairól, mérési lehetőségeiről, hazai és nemzetközi tapasztalatairól. Ezek alapján meghatározzuk az empirikus vizsgálat területeit, mérési módszereit.

Kidolgozzuk a regionális-hálózati versenyképesség fejlesztés megújuló módszertanát és indikátor rendszerét. Eredményként születnek meg a stratégiai fejlesztés neveléseméleti megalapozásának adaptációja a regionális társadalmi tér szintjére, és a fejlettség-fejlődés ehhez igazított mérőszámai. Adaptáljuk a bel- és kül- viszonyokat a helyi-regionális értelmezés szerint, ami szintén hozzájárul a stratégiai fejlesztés módszertanához. Láthatóvá válnak a mikro-mezo szintű versenyképesség javításának, fejlesztésének sajátosságai.

A Zseliccségben végzett kutatás során megrajzoljuk a Zselic régió különböző hálózati rendszereinek térképét, és meghatározzuk az egyes hálózatok viszonyát. Meghatározzuk a természetes régió fogalmát, összetevőit és ezek relációit.

A helyi fejlesztés tekintetében világossá válik, hogy az egyes hálózatok és ezek harmóniája miképpen járulnak hozzá a régió versenyképességéhez, fejlesztési lehetőségeihez. A

participativitás és a helyi lakosság motiváltságának lehetséges növelési irányai kirajzolódnak. Továbbfejleszthetővé válnak a Zselic eddigi eredményes programjai: például a Termékcárcú falvak, Zselici kreatív falvak, Historikus völgyek. Lehetségessé válik meghatározni a „Zselicikumokat” mind termékek mind termelési kultúrák viszonylatában. A Zselic régió-hálózat mennyiségi és minőségi viszonyai alapján a helyi energiák és „térhajtító erők” feltárára kerülnek, azonosíthatóvá válnak a motivációs kohéziós erők.

Végül, de nem utolsó sorban azt várjuk, hogy a Zselic mint természetes régió és táj fejlesztési mintáinak adaptálása lehetővé válik más területekre is.

A kutatás jelentősége számos területen megmutatkozik:

- a) A kutatási program olyan stratégiai szemléletet és módszertant kíván kidolgozni és tesztelni, amely a *fenntartható fejlődés (fejlesztés) és a társadalmi-gazdasági kitörést egyidejűleg* valósítja meg, azaz nem roncsoló felzárkózási utat jár be.
- b) Elméletileg a stratégiai fejlesztés olyan felfogását alakítja ki, amely az *egyén és a társadalom* fejlettségét kölcsönhatásaiban, együttesen kezeli (ezek legtöbbször elszakadnak), valamint a társadalom *intergenerációs* viszonyait is beemeli (a fenntarthatóság esetében általában nem merül fel az a kérdés, hogy a jövő generációinak szükségletei miként alakulnak ki).
- c) Módszertanilag olyan modell a kutatás eredménye, amely a fejlesztést nem csupán társadalmi összefüggéseiben vizsgálja, hanem kiemelt szerepet szán az *egyéni/helyi részvételnek* mind a koncepció kidolgozásában, mind pedig a megvalósításában. A modell egyszerre kezeli a lehetséges, a megvalósítható és az elfogadható stratégiai alternatívákat.
- d) A „természetes régió” meghatározása azért előremutató, mert olyan egységek határait keresi, amelyek *befelé egységesebbek* más, harmadik kapcsolatnál, ezáltal erősebb belső kohéziós erőt jelentenek a stratégiai fejlődéshez.
- e) A kutatási program lehetőséget ad a *helyi, belső mozgósító erők* felélesztésére konkrét programok és tapasztalataik által (pl. termékarcú falvak)
- f) A „természetes régió” meghatározása az egyes tudományágak *interdiszciplináris* közegében alakul ki, élő együttműködést lehetővé téve a tudomány és a kutatók különböző csoportjai között. A projektben közösen vesz részt természetvédelmi szakértő, közgazdász, informatikus, etnográfus, regionális kutató és szociológus.
- g) A program része az is, hogy segítsen a lokális fejlődés számára a helyi *fiatal generáció megtartásában* – oktatási (részkérdéseket tárgyaló szakdolgozat témavezetések), kutatási (bevonva a helyieket a modellezésbe) és gyakorlati (részvétel a stratégia kidolgozásában és végrehajtásában) vonatkozásban.

Felhasznált irodalom

- Antalóczy Katalin–Sass Magdolna (2005): A külföldi működőtőke-befektetések regionális elhelyezkedése és gazdasági hatásai Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 5. sz. pp. 494–520.
- Antalóczy Katalin (2011): Policies for Attracting Foreign Direct Investment and Enhancing its Spillovers to Indigenous Firms: The Case of Hungary. In: Rugraff E., Hansen M.W. (szerk.): *Multinational Corporations and Local Firms in Emerging Economies*. Amsterdam University Press, pp. 181–210.
- Buchanan, M. (2003): *Nexus, avagy kicsi a világ*. Typotex Kiadó.
- Budd L.–Hirmis A. K. (2004): Conceptual framework for regional competitiveness, *Regional Studies* 38(9), pp. 1007–1020.
- Csermely Péter (2005): *A rejtett hálózatok ereje*. Budapest: Vince Kiadó.

- Czanka, Valéria–Mihály I. (2000): Revitalizing A Depopulating Region in Hungary. In Hautecoeur, J. P. (szerk.): *Ecological Education in Everyday Life*; University of Toronto Press, Toronto.
- Durkheim, É. (2001/1893): A társadalmi munkamegosztásról. Osiris, Budapest.
- Einsenhardt, K. M.–Santos, F. M. (2002): Knowledge-based view: a new theory of strategy? In Pettigrew, A.–Thomas, H.–Whittington, R. (eds.): *Handbook of strategy and management*. London, Sage Publications.
- Eperjessy Ernő (2006): *Puszták népe a Zselicben*. Mikszáth Kiadó, Budapest.
- Freeman, L. (2006): *The Development of Social Network Analysis*. Vancouver, Empirical Press.
- Gáspár Tamás (2012): *Strategia Sapiens*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Gáspár Tamás (2011): Régiók a világgazdaságban. In *Régiók a világgazdaságban* (szerk. Majoros Pál). Budapest, Perfekt Kiadó, p. 14–31.
- Gulyásné Csekő Katalin (2010): A nemzetközi kereskedelem új szereplői. *EU Working Papers*, 3–4. sz., pp. 133–142.
- Gulyásné Csekő Katalin (2009): *A standby letter of credit*. Doktori disszertáció. Győr, Széchenyi István Egyetem, Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola.
- Horváth Gyula (szerk.) (2006): *Régiók és települések versenyképessége*. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja.
- Imre Gabriella (2012): *A kárpátaljai magyar tőkebefektetések sajátosságainak vizsgálata a magyar–ukrán határtérség társadalmi-gazdasági folyamatainak tükrében*. Doktori disszertáció. Széchenyi István Egyetem, Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr.
- Kaskinen, Juha (2006): *Foresight and innovation in regional development*. Helsinki, University of Helsinki, Department of Geography.
- Knézy Judit (2001): *Életmódváltozások Somogy megyei falvakban (1945–1970)*. Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 4., pp. 201–223.
- Knézy Judit (2009): Számadások múltról és jelenről. (Tanulmányok a mezőgazdasági népesség életmódjának változásáról 18–20. század.) In: *Örökség 34*. Kaposi Kiskönyvtár Szerk.: Papp Árpád–Szijártó István, Szili Ferenc, olvasószerk. Király Lajos. Kaposvár, p. 3–156.
- Krugman, P. (1995): *Development, Geography and Economic Theory*. MIT Press, Cambridge.
- Kürtösi Zsolt (2002): *A társadalmi kapcsolatháló elemzés módszertani alapjai – kézirat*. <http://www.socialnetwork.hu/> (2013. szeptember 7.)
- Lengyel Imre (2003): *Verseny és területi fejlődés*. Szeged, JAREPress.
- Lengyel Imre–Rechnitzer János (2004): *Regionális gazdaságtan*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Letenyei László (2000): *Regionális társadalmi hálózatok. A kapcsolatháló elemzési alkalmazásának lehetőségei a regionális fejlesztésben*. Falu Város Régió, 7.sz. pp. 21–26.
- Majoros Pál (szerk.) (2011a): *Régiók a világgazdaságban*. Perfekt Kiadó, Budapest.
- Majoros Pál (2011b): *Tanácsok, tippek, trükkök nem csak szakdolgozatiíróknak. A kutatómódszer-tan alapjai*. Perfekt Kiadó, Budapest.
- Nagyné Czanka Valéria (2010): *Jövőkép és az emberi cselekedetek térhajtó ereje*. In: „Magyarország 2025” (szerk. Nováky Erzsébet), *Gazdasági és Szociális Tanács*, MTA, Budapest.
- Porter, M. E. (1990): *The Competitive Advantage of Nations*. The Free Press, New York.
- Porter, M. E. (2002): *Competitiveness and the Role of Regions*. Institute for Strategy and Competitiveness. Harvard Business School, Boston.
- Szilvácsku Zsolt (2012): *A fenntarthatósági hatásvizsgálatok értékrendi alapjai és módszertani, intézményi szempontjai*. Doktori disszertáció, Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola.
- Szilvácsku Zsolt (2003): *Stratégiai környezeti vizsgálatok gyakorlata az Európai Unióban*. Vitaregnat Bt., Budapest.
- Tarján dr. Tajnáfi Anna (2002): *Somogy megye természeti értékei – Zselic*. Mezőgazda Kiadó, Budapest.
- Tönnies, F. (2004/1887): *Közösség és társadalom*. Budapest, Fok-Ta Bt.
- Tóth Zsolt (2009): *Tudásháló a gazdasági felsőoktatásban*. Doktori értekezés, Nyugat-magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar.